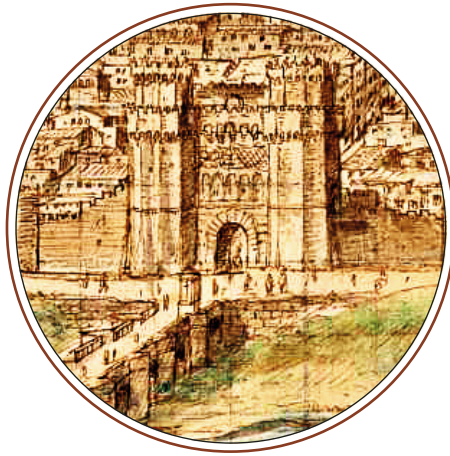

Bernat Guillem
Català de Valleriola:
Dietari
(1568 – 1607)

Edició a cura de
Carles Fenollosa

2022

*f*onts històriques valencianes

*Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot*

Sèrie Documents Històrics Valencians 11
en coedició amb
l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

*Directors
Ramon Ferrer i Albert Hauf*

© Carles Fenollosa, 2022

© D'aquesta edició:
Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2022
Universitat de València, 2022

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Porta dels Serrans, detall de la *Vista de València*
d'Anton van der Wyngaerde, 1563

Coordinació editorial: Maite Simón

Maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN (AVL): 978-84-482-6776-6

ISBN (UV): 978-84-1118-061-0

Dipòsit legal: V-2778-2022

Impressió: Guada Impressors S.L.

*E*studi introductori

L'any 1929 i amb l'incert títol d'*Autobiografia* eixia a la llum la primera i fins ara única transcripció del dietari del cavaller valencià Bernat Guillem Català de Valleriola (1568-1607). De la mà d'Acció Bibliográfica Valenciana, la publicació rescatava de l'oblit un manuscrit que només sis anys més tard s'esvaïa enmig de les turbulències de la Guerra d'Espanya. Estigué a punt de perdre's, doncs, un dels papers claus d'un període determinant per al continent europeu, per al regne valencià i, també, per a la llengua amb què estaven bastits els seus fonaments. No debades, els anys de vida d'aquell dietarista abastaven tres quartes parts del regnat de Felip II de Castella, prop de la meitat del govern del següent monarca dels Àustria, les primeres dècades d'*impermeabilització* hispànica de la Contrareforma —de fet, pràcticament la totalitat de l'arquebisbat valencià del Patriarca Joan de Ribera—, l'endemà de la batalla de Lepant i el viratge bèl·lic cap a l'Atlàntic, el preludi intens de l'expulsió d'uns moriscos inassimilats considerats quinta columna, els anys més excitats del bandolerisme nobiliari mediterrani o l'aparició i consolidació de les grans capitals governamentals del continent: Londres, París, Madrid, Praga i Estocolm. Una època, doncs, de profunds canvis polítics al si de la monarquia hispànica, que trasbalsaren el mapa europeu, global i de retop, el del cada vegada més perifèric —en el tauler de joc *mundial*— regne de València. Simultànies i estretament lligades a tots aquests moviments, arribaven transformacions culturals i lingüístiques d'un pes determinant: les llengües cortesanes d'Europa començaven els seus processos de normativització i d'expansió, estretament lligats a les ànsies imperials respectives. Mentrestant, d'altres, com el valencià, desorientades, veien passar el tren de la modernitat amb bones dosis d'impotència o bé d'una resignació que, pel que fa a la seua aristocràcia, esdevenia gens dissimulada dimissió.

El resum ha sigut ràpid i probablement incomplet, però és en aquest context on cal entendre i explicar l'obra de Valleriola, cavaller valencià d'una capital de poder polític minvant, que gravitava enlluernat —com la resta de la classe dirigent autòctona— pel poder i la promoció que oferia la monarquia centralitzada

[Aquest treball s'inscriu amb les línies de recerca del projecte PGC2018-097011-B-I00.]

a Castella, potència militar, demogràfica, cultural i lingüística del moment, a la qual seguirà fidelment, entre *saraos* i acadèmies, fins esdevindre noble i morir com a *corregidor* de la ciutat de Lleó. Participarà de manera excitada en la vida del seu segle... i ho escriurà, tot i que la majoria de vegades sense més objecte d'interès que ell mateix i la consignació de la seua carrera política. No és poca cosa i és la cosa que fa de Valleriola el primer gran dietarista de la literatura catalana: la *coherència* de les seues notes. Malgrat el fet de ser privades, de vegades rudimentàries o simplement notariales, aquestes formen un «tot» unitari. Fins aquell moment, la literatura memorialística en llengua catalana no havia pres aquesta forma de «llibre personal» de l'autor —de dietari *pur*—, sinó que s'havia materialitzat més eclècticament en cròniques, crònicons i annals, d'una banda, o en anotacions al vol de notaris curiosos i inconformistes amb el seu treball, que no podien evitar escriure als marges dels seus protocols alguns dels esdeveniments remarcables de què eren testimonis. Desgràcies, normalment.

De portes cap a dins, doncs, Bernat Guillem Català de Valleriola, per primera vegada en la història de la literatura catalana, anotava assíduament i regularment allò que li importava, que era ell mateix, com ell mateix era el fil conductor de la narració. Es teixia així la primera gran mostra de dietari modern que contenen les nostres lletres. Era privat, repetisc: la seua literatura *pública*, com la que s'escrivia i recitava en l'Acadèmia de los Nocturnos de la qual era president, era ja majoritàriament —quasi exclusivament— en castellà. Els seus sonets i proses classicistes, d'una qualitat mitjana, sense estridències i homologable a l'estàndard de l'època, són en aquesta llengua. El valencià vivia i vivia molt, però pel que fa a la baixa noblesa a la qual pertanyia ell, ho feia fora de la nova *alta literatura*: en l'administració o als corredors de casa —i no sempre. De tot això, el dietari també deixarà mostres, no sempre explícites, però tot temps reveladores. Ho veurem tot seguit.

EL MANUSCRIT I L'EDICIÓ

És impossible no tornar a reiterar el fet que marca de manera determinant el contingut d'aquest volum i que encetava aquesta introducció: el manuscrit original del dietari es troba a hores d'ara perdut i només en conservem la citada edició d'Acción Bibliográfica Valenciana de l'any 1929, anomenada *Autobiografía y Justas Poéticas*, en contindre no només la transcripció del dietari sinó també les obres en castellà de Valleriola —unes desenes d'insípides peces poètiques, sonets sobretot, i algunes proses de regust classicista. Cal dir que la seua decisió de parlar d'«autobiografia» és, als ulls d'avui en dia, una òbvia caiguda en l'anacronisme: és un terme que l'autor no utilitza en cap moment i que, en el fons, ni tan sols podia *concebre*. Siga com siga, aquella edició, amb un pròleg de Salvador Carreres Zaccarés i una introducció del baró de Sant Petrillo, va poder dur-se a terme perquè

el marquès de Malferit, llavors president d'Acción Bibliográfica, posseïa en el seu arxiu l'original de l'obra, com així queda reflectit al pròleg:

Hemos de hacer constar que los ejemplares que han servido para la impresión del presente volumen pertenecen: la Autobiografía al excelentísimo señor marquès de Malferit, presidente de la Acción Bibliográfica Valenciana, deudo de don Bernardo Catalán de Valeriola, y las Justas Poéticas al consocio don Francisco Carreres Vallo.¹

Antonio Mercader y Tudela (1861-1934), el IX marquès de Malferit, havia rebut en herència el paper, inserit en un gran corpus de llibres i documents que ara passava a formar part del seu arxiu, situat al palau dels Malferit, al número 22 del carrer de Cavallers de València. Darrerament hem pogut acotar el moment en què se'n perd la pista definitivament, que fins ara no era cap altre que aquell any 1929, l'últim en el qual es tenia referència de l'existència del manuscrit i de la seua propietat. Mort el IX marquès el 1934, el títol passà al seu fill, Pascual Mercader i Vallier, X marquès, que aleshores vivia ja a Madrid i no tenia, ni de lluny, l'interès pels llibres que havia manifestat son pare. L'arxiu quedà, doncs, al palau. Gràcies als hereus actuals i a la seua amable col·laboració, hem sabut, a través de testimonis orals, que el palau estigué habitat per la viuda del marquès fins el final de juliol de 1936, quan fou assaltat. Seria, doncs, la confirmació que la potencial pèrdua del manuscrit se circumscriuria a la convulsa darrera setmana d'aquell mes.

Aquesta versió dels fets encaixaria, en tot cas, amb la que aporta la poca bibliografia existent sobre el moment. El treball model d'Albert Girona,² s'atura a descriure aquests dies posteriors al colp d'estat frustrat, en què enmig d'una vaga general i amb els carrers presos per les milícies i la ciutat gestionada des d'un Comitè Executiu Popular, el govern central intentava controlar la situació, després dels incendis d'algunes esglésies, com el Col·legi de Sant Tomeu o la de Sant Joan, i de l'intent d'assalt de la Catedral.³ En aquests moments, alguns dels arxius dels convents foren repartits entre particulars amics, destruïts més tard en els assalts o retornats anys després als seus llocs primigenis. Però el relat de Girona, el més documentat fins el moment, no pot evitar alguns buits produïts pel caos dels primers dies i per la vaga als diaris, que no van eixir al carrer fins el dia 22 de juliol. D'una altra banda, la Junta Delegada, enviada des de Madrid amb poders extraordinaris, no arribà a València fins el dia 21. Sí que esmenta, de manera general, l'abús de sindicats «de la seua prepotència i sobtada autoritat adquirida», col·locant «el rètol de confiscat a tota mena d'empreses, edificis i vehicles».⁴ El palau dels Malferit també?⁵

¶¹ Bernat Guillem CATALÀ DE VALERIOLA, *Autobiografía y Justas Poéticas*, València, Acción Bibliográfica Valenciana, 1929, p. VII.

¶² Albert GIRONA, *Guerra i revolució al País Valencià*, València, 3i4, 1986. ¶³ *Ibidem*, pp.

32-33 i 38. ¶⁴ *Ibidem*, p. 159. ¶⁵ D'altres testimonis contemporanis d'aquells dies són més clars, tot i que tampoc arriben a esmentar el palau específicament. Borkenau s'atura a la primera setmana de guerra i «las quemas de iglesias

Sabem del cert que part de la documentació que pogué ser salvada de l'arxiu Malferit fou duta a l'Arxiu del Regne de València, com recorda el portal d'informació de la institució.⁶ Tot i això, aquests bocins formen «una xicoteta col·lecció de 52 peces, majoritàriament dels segles XV i XVI, referents principalment a la família Mercader, amb la qual van entroncar en un moment donat els Malferit», i inclouen «diversos privilegis reials i butles papals». Són coneguts com a «pergamins de Malferit»⁷ i entre aquests, malauradament, no hi ha el manuscrit del dietari de Bernat Guillem Català i Valleriola.

Siga com siga, hem de creure, segons les anotacions que l'autor deixa caure de tant en tant, que l'original de l'obra estava compost per un únic volum de més de 80 folis escrits i probablement menys de 100. Valleriola apunta cap al final de l'obra dues referències, una al foli 81b (quan li és concedit l'hàbit de Calatrava) i una altra al 83, quan recorda la disputa amb els altres Vallerioles del carrer de la Mar «de que está hecha memoria en este libro, folio 83b., a que me remito».⁸ Així, «este libro» sembla ser clarament l'únic volum que Valleriola concebia com al seu dietari, i la referència a allò contingut al foli 83, situada cap a final de la transcripció permet, si seguim una senzilla proporció, projectar un nombre hipotètic d'entre 98 i 99 folis com a xifra total de producció escrita d'aquell volum, a hores d'ara il·localitzable.

Hi ha l'edició del 1929, doncs, gràcies a la qual ens ha pervingut el text. Aquesta contenia encerts notables, però també buits i ombres que calia dissipar: des de l'aprofundiment en la figura històrica del dietarista o l'anotació del text, fins la nova documentació descoberta al seu voltant, que obliga a revisar certes afirmacions realitzades prèviament. Calia, per tant, nou estudi global que presentara el text als estudiosos contemporanis, amb tot el detall possible i amb la màxima prudència, tenint en compte que el punt de partida no és el document original,

y conventos, las requisas...», però poc més (Franz BORKENAU, *El reñidero español*, París, Ruedo Ibérico, 1971, p. 18). Les paraules més directes són potser les de Gabriel Araceli en el seu *València 1936*, una exagerada narració, prop del pamflet, que reitera les cremes i assalts d'esglésies i temples i deixa, però, algunes dades més concretes, tot i que ja sobre els mesos posteriors: «Los palacios de la calle de Caballeros, los de amplios portales, historiadas escaleras de honor y patios sombríos con macizos y plantas trepadoras, tan dignos, tan señoriales, evocadores de pretéritas grandezas, las mayores casas de la calle de Colón y la Glorieta, convertidos como por arte de magia en ministerios, instalados deprisa y corriendo en locales con color y olor domésticos» (Gabriel ARACELI, *Valencia 1936*, Saragossa, El Noti-

ciero, 1939, pp. 96-97). Efectivament, la tardor de 1936, el palau dels Malferit ja és seu del Ministeri de Justícia, refugiat a València després del setge de Madrid. Les memòries de Juan García Oliver, escrites molts anys després, tornen a parlar d'aquest (Joan GARCÍA OLIVER, *El eco de los pasos*, París, Ruedo Ibérico, 1978, p. 328), però no apareix cap esment a l'arxiu. ¶⁶ «Llegó a poseer un archivo familiar muy importante, que desapareció en la Guerra Civil. Pudieron salvarse los documentos de este fondo que fueron depositados en este Archivo el año 1937». Informació completa disponible en línia a <<http://www.ceice.gva.es/va/web/archivo-del-reino/pergamino>> i físicament als catàlegs que custodia l'arxiu. ¶⁷ Sota la signatura ES.462508.ARV/PMalf. ¶⁸ CATALÀ DE VALERIOLE, *Autobiografía y...*, p. 143.

sinó només una transcripció. Aquesta, però, és probablement fiable, almenys si tenim en compte els seus potencials autors i la solidesa de la seua trajectòria. Especialment la del fill de bibliòfil —amb una gran biblioteca sobre temes valencians— i erudit Salvador Carreres Zacarés, llicenciat en Dret, Filosofia i Lletres per la Universitat de València, qui ja s'havia doctorat el 1908 amb la tesi *Tratados entre Castilla y Aragón para el reparto de la Reconquista*, i posteriorment, a banda d'un llarg llistat de publicacions sobre temàtica medieval valenciana, va ser cronista oficial de la ciutat de València i membre de la Institució Alfons el Magnànim. El segon, José Caruana i Reig, desé baró de San Petrillo, tot i no haver seguit carrera universitària, es mostrà aviat interessat en el passat nobiliari valencià, sobre el qual redactà diverses publicacions; fou admés en la Real Acadèmia de Belles Arts Sant Carles de València, la Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i el Centre de Cultura Valenciana. Tots dos personatges, doncs, sabien què tenien entre mans.

L'AUTOR

Pot semblar redundant un apunt biogràfic sobre una obra precisament i tan explícitament *autobiogràfica*. La informació sobre Valleriola, en efecte, és abundant en primer lloc per l'existència de les seues notes, que ajuden, i molt, a la comprensió del personatge, amb dates i fets des del seu naixement. A més a més, però, existeix una ampla bibliografia sobre la seua persona, que s'enceta tot just acabat el segle XVI.⁹ Valleriola, tot plegat, era un personatge prou conegut en certs cercles politicoculturals de l'època, sobretot a la ciutat de València. Ara bé, com tota obra més o menys autobiogràfica, els buits —conscients o inconscients— i les imprecisions obliguen a aturar-s'hi i esmenar allò necessari, perquè ni ell ni els seus bibliògrafs posteriors van escriure tot —el dietari, de fet, s'atura sobtadament mesos abans de la seua mort—, ni tampoc van evitar errades de datació, especialment notables, com veurem, pel que fa al dia del seu decés.

Bernat Guillem Català de Valleriola i Vives de Canyamars, fill primogènit de Guillem Ramon Català i Valleriola i de Francisca Vives de Canyamars, naix a València el 26 d'octubre de 1568 al si d'una família ben situada i d'arrels antigues. L'avi de Bernat Guillem, Guillem Ramon Català de Valleriola i Cifre, descendia d'Arnau Valleriola, un banquer i jurat prominent de la ciutat de València a mitjan quatre-cents, els descendents del qual foren nomenats cavallers pel rei Martí l'Humà. Aquests, temps després, entroncaren amb els Català Centelles. Era el 1444.

¶⁹ Aquesta ha estat estudiada de manera detallada i monogràfica en un dels nostres treballs anteriors sobre Valleriola: Carles FENOLLOSA,

«La memòria de Català de Valleriola (1568-1608) en la bibliografia del segle XVI al XX», *Mirabilia / MedTrans*, 7, pp. 93-112.

Per la seua banda, l'àvia, Arcàngela Beneta Valleriola, descendia d'un Lluís Valleriola menys conegut, sobre qui no tenim gaire referències. Pel que fa als Valleriola de la branca d'Arnau, aquests eren molt poderosos ja a finals del segle XIV. Com dèiem abans, més tard acabaren per emparentar-se amb els Català, més nobles però amb algun problema econòmic per aquella època. L'exigència de Nicolau Valleriola, llavors, per casar la seua única filla Violant amb Joan Guillem Català i Centelles fou que s'incorporara per vincle testamentari els hereus «de Valleriola» a «Català», per tal d'evitar a la pèrdua del primer llinatge.¹⁰ Així fou, efectivament. Tot i això, cal recordar que abans d'allò i donat el seu esmentat poder, els Valleriola van apadrinar a alguns jueus en la seua conversió al cristianisme després del brutal atac a la jueria de València del 1391, com feren altres famílies de l'oligarquia municipal. Aquest fet portaria algun maldecap al nostre Bernat Guillem segles després, com ell mateix escriurà al seu dietari.

Primogènit de llinatge reconegut, Bernat deixa clares des de ben jove les seues prioritats. La primera és l'ascens social. Cavaller *només*, els seus contactes inicials amb les altes esferes es resumeixen de manera simbòlica en la seua primera visita a Madrid, on hi ha la cort de Felip II de Castella, amb només quinze anys, moment en què ja es posa explícitament a disposició del monarca per entrar al seu servei. Aquesta obsessió l'acompanyarà tota la vida, fins que la veja realitzada, en ser nomenat corregidor de la ciutat de Lleó, el 1604. Fins que arribe eixe moment, però, continuarà fent carrera política dins de les fronteres del regne de València, i especialment des de la seua capital. Viu a la parròquia de Sant Llorenç, en una «casa grande» situada «en la calle dicha de Catalanes», com anomena el *Libro genealógico de la noble e ilustre familia de los Catalanes* al palau dels Valleriola.¹¹ Des d'allà, arriba a ser un personatge conegut a la ciutat: està present en confraries, actes públics, ambaixades al rei o al virrei i fins i tot és l'amfitrió i president de l'Academia de los Nocturnos (1591-1594), aquella reunió tan social com literària —o potser més social que literària—, per on desfilen els lletraferits locals del moment. Escriu fins i tot, ja ho hem dit, desenes de peces menors, tot seguint la moda castellana: sonets de toc religiós sobretot, però també alguna prosa classicitzant en forma de discurs. Era el que manaven l'època i les normes de l'Academia.¹²

¶¹⁰ Abel SOLER, *El corsari Jaume de Vilaragut i la donzella Camesina*, València, IAM, 2013a, pp. 385-386. ¶¹¹ AGFDV, e.1.1/10, f. 62v.

¶¹² L'obra poètica de Valleriola compta amb 56 sonets, 27 octavas, 7 romanços, desenes de quartets i 10 lires. La prosa literària es materialitza en 6 discursos, el més interessant dels quals és probablement la «Relación de un sarao desta ciudad», per les tímides descripcions que incorpora entre les passejades de déus clàssics,

que visiten València: «Y assí le dixo que estava bien con la casa de las armas, poruqe es bien que el amante sea animoso, pero es casa superflua, pues como tenga amor en el pecho, esse le sirve de escudo. Dixo también que dexassen allá el edificio de la Lonja, que esa es casa de gente tratante, que no puede dar su coraçon a la dama, por tener le dado al dinero, y que estava mejor con las escuelas, pues la mayor parte dellas seguía su estandarte, y también con los

Guanya patrimoni, adquireix propietats: una saludable alqueria fora muralla, prop del convent de la Saïdia, una casa «en la parroquia de san Pedro, en la calle de Cavalleros, cerca de la Diputación»¹³... i llibres. La seua formació com a noble del moment, després de tot, passa per la lletra escrita. Aquesta no es limita als poemes en voga de què parlàvem: inclou també la lectura —o almenys la possessió— de molt diverses obres. O no tant...

La troballa del document de la subhasta¹⁴ dels seus béns ha sigut una ajuda preciosa per tal de reconstruir la formació cultural del personatge. Una anàlisi ni que siga superficial dels huitanta títols que hi apareixen —una mostra probablement parcial, intuïm que extensa però de segur representativa de la seua biblioteca— no deixa massa lloc al misteri. No en són massa, de llibres, però sí que són reveladors. Dels que n'hem pogut localitzar amb exactitud, els volums en valencià —quasi sempre indicats pel copista com a escrits en aquesta llengua— no arriben a la desena, els castellans s'acosten a la trentena i els llatins la depassen. Cap d'aquests dos últims grups no necessita, per cert, una puntualització que és ja una evidència. Si ens fixem en el tipus d'obres, la nitidesa de la imatge augmenta: Ausiàs March, un Ovidi, un *Art de ben morir*, unes *Conquistes del rey de Aragó*, un llibre de cobles sense identificar, un *Contemptus mundi* —tots aquests amb la corresponent puntualització: «en valencià»— més una còpia del *Llibre del mostassaf* i *Lo procés de les olives y somni de Joan Joan* —que no en necessiten— completen un catàleg on domina el vers tradicional, per una banda, i la religió en diverses formes per l'altra. Sobrevolant-ho tot, hi ha el fet revelador que es tracta en general d'obres *clàssiques* —amb una certa antiguitat, per dir-ho clar i ras. El cas del castellà és tot un altre: el domini de la prosa i de *l'actualitat* és abassegador; pràcticament l'única obra en vers és l'*Araucana* d'Ercilla y Zúñiga, mentre que els gèneres es diversifiquen i s'equilibren. Hi ha la *literatura*, amb la *Celestina*, *La Pícara Justina* o les *Horas de recreación*, i la religió sempre omnipresent, però destaca —no tant numèricament, que també, com qualitativament— l'aparició d'un bon recull d'obres de teoria política contemporània com les de Cerdà de Tallada o Barolomé Felipe. No és estrany, clar. Primerament, perquè

templos, porque esos muchas veces eran casas de su contratación. Alabava el mercado, pues es la feria donde, al sabor de las frutas, se hazían las compras y ventas de coraçones (...) Celebró el Real Palacio, por parecerle al de Chipre; enamoró el río y su paseo...» (CATALÀ DE VALERIOLA, *Autobiografía y...*, p. XXXVI). Per a l'obra de Valleriola, vegeu CATALÀ DE VALERIOLA, *Autobiografía y...*, pp. XIV-XL, també José María FERRI COLL, *La poesía de la Academia de los Nocturnos*, Alacant, UA, 2001, i, sobretot, José Luis CANET et al., *Actas de la*

Academia de los nocturnos, València, IAM, 1988-2000. ¶¹³ AGFDV, e.1.1/10, f. 63r. ¶¹⁴ No sabem, però, la causa de la venda dels seus béns: cap de les còpies del testament conservades ni el referit volum on s'anota cada subhasta (AGFDV, e.1.4/5, 10) són concloents pel que fa a les possibles causes. Els béns de l'herència requeien sobre la seua dona i el seu fill primogènit, i cap referència explícita hi és feta als llibres (vegeu l'apartat de l'apèndix del present estudi, on adjuntem tots dos documents i la seua anàlisi).

és al XVI que es posen molt de moda, estirant el fil de Maquiavel en les noves monarquies, i en segon lloc pel perfil de Valleriola: com pot sobtar, en algú que en la seua primera trobada en persona amb el rei li demana sense embuts entrar al seu servei, la possessió del *Verdadero gobierno d'esta monarchia*, de Cerdà de Tallada, o del *Tractado del consejo y de los consejeros de los príncipes*, de Bartolomé Felipe?

Més enllà d'açò, s'hi afegeixen *summes* eclesiàstiques i enciclopèdies diverses de les que circularen abundantment al cinc-cents, mentre ajudaven a omplir de cites cèlebres els textos de grans i no tan grans escriptors. També en llatí, evidentment. El grup més nombrós del lot de Valleriola correspon, com diem, a volums en aquesta llengua, i el resultat és clar: l'ampla majoria d'aquest contingent és prosa religiosa, des de les obres de Dionís l'Areopagita a les *Adnotaciones* del jesuïta mallorquí Jeroni Nadal. Tampoc cap sorpresa en algú que, a Lleó, morí com al «corregidor santo»,¹⁵ després d'una vida de profunda religiositat privada, com mostra el dietari, i també pública: sense anar és lluny, de les 145 composicions de tema religiós presentades en l'Academia de los Nocturnos, Valleriola n'és l'autor de 54, més d'un terç i una xifra més notable encara si tenim en compte que el segon dels classificats en compta amb 15.¹⁶

La seua carrera política, mentrestant, continuava impertorbable, amb l'enllaç de càrrecs públics i de nomenaments un rere l'altre: és nomenat familiar del Sant Ofici el 1588, subdelegat de justícia civil el 1595 i subdelegat de veedor general de la costa el 1596, el 1599 li és despatxat el privilegi de noblesa i el 1601 és triat obrer de murs i valls. Assoleix el seu cim el 1604, amb la concessió de l'hàbit de Calatrava i el càrrec de corregidor. Com a cavaller de l'orde continua mostrant, ara fora de les fronteres valencianes, la beateria de què, com diem, sempre havia fet gala. A través de les seues pàgines veiem com Valleriola, abans però sobretot quan ja s'ha instal·lat a Lleó, teixeix una xarxa de contactes a l'entorn de les institucions de la monarquia, especialment de la colònia valenciana que vagarejava al voltant del rei i del Consell d'Aragó.¹⁷ A poca distància de Valladolid, doncs, on hi havia llavors la cort del monarca, el nomenament el col·locava en una molt bona posició i, el que és més important, en un lloc propici per tal d'esperar el nou ascens.

Des de Lleó, mentrestant, entre reunions i actes, manté una animada correspondència, no només la *institucional* que se pressuposa d'un càrrec d'influència, amb capacitat per a legislar, nomenar subordinats i per tant per a rebre recomanacions i demandes,¹⁸ sinó també la *familiar*, amb València. El mateix farà la seua

¶ ¹⁵ Josep RODRÍGUEZ, *Biblioteca Valentina*, València, Josep Tomàs Lucas, 1747, p. 80.

¶ ¹⁶ FERRI COLL, *La poesía de...*, pp. 321-322.

¶ ¹⁷ CATALÀ DE VALERIOLOLA, *Autobiografía y...*, p. 130. ¶ ¹⁸ Se'n conserven diverses d'aquestes, rebudes per carta, a l'AGFDV, e.1.5/6, 31, 37,

38, 39, 41, 43, 47 i 48. Sobre els atributs del corregidor, a banda del context històric contingut en la present introducció, vegeu l'anotació núm. 252 de Valleriola en l'apartat de la transcripció del text i les notes al peu de pàgina que conté.

dona, Constança de Perellós, qui no trencarà el vincle amb la seua terra ni tampoc amb els seus éssers estimats, especialment sa mare —amb son pare no hi havia relació, per casar-se amb Bernat contra la seua voluntat¹⁹—, dels qui rep missives amb les novetats del regne, des d'un assassinat al nomenament del nou virrei.²⁰ De les cartes conservades —totes rebudes i cap d'enviada— no n'hi ha cap en valencià.

Aquell nou ascens no es produiria. El noble va morir-se abans. Els bibliògrafs, per una errada d'interpretació de Josep Rodríguez, han reiterat fins ara que la desaparició es produí el 2 de novembre 1608.²¹ No fou així. Quan morí realment, Valleriola? Si els erudits posteriors hagueren llegit amb més atenció les còpies dels testaments de què disposaven, s'haurien adonat fàcilment que la referència de Rodríguez era errònia. Els editors de l'any 29 adjunten al seu treball introductorí una transcripció del testament «otorgado ante Francisco Terán, el 4 de septiembre de 1607».²² Aquesta, però, era parcial, en no contindre una última part clau, en què Constança de Perellós, dona de Valleriola, apareix com a viuda. Dos anys abans, Martí Grajales²³ sí que havia inclòs la informació completa continguda en una de les còpies del testament,²⁴ amb el paràgraf que diu:

En la ciudad de León, a *treyn*ta y un días del mes de octubre de mil y seiscientos y siete años, ante el presente escrivano y testigos infrascritos pareció presente la señora dona Constança Perellós Catalán, *viuda muger que quedó* del señor don Bernardo Catalán Baleriola [...].²⁵

Però el mateix Grajales, que no va parar massa atenció al que transcrivía, repetí en les mateixes pàgines l'errada de Rodríguez: «Murió don Bernardo en la

¶¹⁹ Sobre aquest fet, traumàtic i de conseqüències dràstiques també per a Bernat Guillem, vegeu l'anotació núm. 15 de Valleriola en l'apartat de la transcripció del text i les notes al peu de pàgina que conté. ¶²⁰ AGFDV, e.1.5/6, 40, 44 i 46. Cahner ja va acostar-se als epistolaris en català fins el segle XVI. El cas més conegut del segle, que també destaca, és el d'Estefania de Requesens i la seua filla. El noble, però, ja va comunicar-se en castellà amb el seu fill, Lluís (Max CAHNER, *Epistolari del Renaixement*, València, Albatros, 1977, p. 22). Aquest epistolari ha sigut editat per Eulàlia AHUMADA (ed.), *Epistolari d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València, PUV, 2003. ¶²¹ RODRÍGUEZ, *Biblioteca...*, p. 81. ¶²² CATALÀ DE VALERIOLA, *Autobiografía y...*, p. IX. ¶²³ FRANCESC MARTÍ GRAJALES, *Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700*,

Madrid, Tip. de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1927, pp. 102-112. ¶²⁴ La còpia més antiga es troba a ARV, *Manaments i Empares*, 1607, llibre 3, mà 43, ff. 6r-16r. Grajales, en canvi, en consulta altra (ARV, *Manaments i Empares*, 1670, llibre 3, mà 23, ff. 44 i ss.), que es va fer perquè se n'havia buscat la primera, que el copista cita «en la mà 43 de manaments y enpares de l'any 1608, foleo 6» i «no se ha trobat la dita mà». El copista referenciava correctament la mà i el foli, però s'enganyava el l'any: era 1607 i no 1608. Sí que citava, però, «lo original», llavors en poder del «regiment» don Otger Català de Valleriola i Mompalau, net de Bernat Guillem (ARV, *Manaments i Empares*, 1670, llibre 3, mà 23, f. 44). Aquest original es troba actualment perdut, probablement després de la disgregació de l'arxiu de Malferit després de la Guerra d'Espanya. ¶²⁵ ARV, *Manaments i Empares*, 1607, llibre 3, mà 43, f. 12r.

indicada ciudad de León el día 2 de noviembre de 1608».²⁶ Però el testament era clar: havia sigut atorgat el 4 de setembre del 1607, i el 31 d'octubre Constança ja es presenta com a viuda. Valleriola havia mort entre el dia 4 de setembre i el 31 d'octubre d'aquell any. Només calia saber quin dia exacte, i la resposta la trobarem a les actes municipals de l'Arxiu Històric Municipal de l'Ajuntament de Lleó. En un «ayuntamiento extraordinario», el «miercoles zinco de septiembre de mill y seiscientos y siete años se juntaron los cavalleros regidores para nombrar oficiales que administren», diu el document, «por aver fallizado el señor don Bernardo Catalán y Baleriola, corregidor».²⁷ Bernat Guillem Català de Valleriola i Vives de Canyamars havia mort com a corregidor de Lleó entre el dia 4 i la matinalada del 5 de setembre de 1607.

EL DIETARI

Cal reiterar el tema: el dietari de Bernat Guillem Català de Valleriola es tracta d'una obra, concebuda com a unitària, coherent, per tant, i subjecta a retocs continus, que només el seu final sobtat fa imperfecta. Hi ha, en tot cas, si volem, dues parts per força ben diferenciades: una primera, molt breu, en què no existeix simultaneïtat ni cap connexió amb la contemporaneïtat del dietarista, ja que aquest anota fets d'un passat propi però físicament *massa* llunyà —fins i tot el propi naixement— i una segona part, en què les anotacions sí que contenen aquesta simultaneïtat, és a dir, que són d'alguna manera contemporànies a l'escriptor, parcialment —per aquella retrospecció, reescriptura o retoc posterior de què parlem— o totalment.

El fet de reportar el seu naixement és una curiositat important, perquè mostra fins a quin punt Valleriola concebia l'obra com a un tot coherent, amb un principi i un final: la seua vida. És per això que l'apel·latiu «autobiografia» pot encaixar actualment i és compatible amb el de «dietari»: el primer per la voluntat i el segon per la tipologia de les anotacions. Com dèiem, però, les primeres són escrites molt a posteriori, en no ser possible haver estat transportades d'una altra manera, per simple qüestió d'edat. Concretament, en parlem de cinc, que Valleriola, nascut el 1568, col·loca a l'inici de la seua obra: el seu «bateyx y nativitat», la seua «confirmació, 1572», l'«àbit de mon germà», pres l'any 1578, la «professió» del seu germà, l'any següent i, finalment, la mort de son pare, «a 5 de febrer, 1582».²⁸

¶ ²⁶ MARTÍ GRAJALES, *Ensayo de un diccionario...*, p. 106.

¶ ²⁷ AHML, Gobierno, *Actas Municipales, Libros originales de acuerdos*, núm. 21/46, f. 75v.

¶ ²⁸ CATALÀ DE VALERIOLA, *Autobiografía y...*, pp. 1-2.

Així, cinc anotacions breus, succintes, produïdes al voltant de fets esdevinguts quan l'autor tenia pocs anys i, llevat la de la mort del pare, difícilment escrites de manera simultània. És a partir d'ací que arriba un moment clau, que pensem que és, de fet, el que el motiva a encetar de debò un dietari: el primer viatge a la cort de Madrid, el gener de 1584, amb quinze anys. A partir d'aquest moment, les anotacions s'allarguen i es fan molt més freqüents, amb les primeres aparicions del present i del futur d'indicatiu, reveladores, el 1586: «Remetiren-me a Madrid; no crech que aniré perquè entench que no faré res».²⁹ Les notes no segueixen al principi, això sí, cap patró fixe. Valleriola escriu quan li interessa, i sovint reescriu o refà temps després i a poc a poc, aplica més coherència al *relat*: sap que està escrivint els successos importants de la seua vida, dels quals cal «deixar memòria». A partir d'aquest moment inicial, el dietari és relativament regular en la seua freqüència d'anotació, si tenim en compte les circumstàncies i l'absència de períodes mantinguts de silenci total. Des que el comença, llevat d'un parell d'anys concrets de quasi absoluta sequera —1587 i 1590— i el pic de 1599-1603, la freqüència es manté entre les cinc i les vint anotacions per any.

Són continues les mirades enrere. De vegades van introduïdes per fórmules de l'estil «ans de açò», però d'altres simplement amb la data aproximada del succés si la recorda: «pose en memòria com dos vegades, la una ara tres anys y la segona lo any passat [...]»;³⁰ o si no ho fa: «no·m recorde de les jornades certes y per ço no u pose».³¹ En alguns casos, la mescla de dates a l'interior de les notes sembla indicar aquestes reescriptures o retocs posteriors, tot i que no podem esclarir-ho completament, en no referir-se per part dels editors cap ratlla ni marca que així ho poguera indicar. D'altres vegades, però, la simultaneïtat sí que és explícita: «arribí a Madrid, gràcies a Déu, *güii dijous*, dia de la Assenció de nostre señor Jesuchrist, ab salut».³² Tot plegat, aquesta barreja fa més complicada la datació exacta de cada nota i, per tant, només orientativa la nostra anàlisi. S'ha de tindre en compte que, com dèiem, les cinc primeres (de 1568 a 1582) —o almenys les quatre primeres, fins 1579— han de ser forçadament retrospectives, i que només a partir de 1584 podrien considerar-se com a més o menys contemporànies a l'autor, però de cap manera, insistim, poden ser datades exactament. D'altra banda, algunes errades i vacil·lacions —menors, en tot cas— en la datació per part del dietarista, poc esclarides en l'edició existent del text, hi afegeixen dificultat.

A més a més, cal encara més prudència a l'hora de delimitar *què* és una «anotació», perquè no posseïm el manuscrit i hem deduir els límits de les notes a partir de la disposició formal de l'edició de 1929 i del significat del propi text. S'ha d'anar igualment amb peus de plom quant a la valoració global, centrada en la

¶²⁹ *Ibidem*, p. 4. ¶³⁰ *Ibidem*, p. 19. ¶³¹ *Ibidem*, p. 11. ¶³² *Ibidem*, p. 9.

frequència de les notes, ja que moltes d'aquestes són breus, mentre que d'altres són molt més treballades: qualitativament, per tant, també cal incidir en el progressiu augment de la presència de notes més llargues, tot i que les breus i més notariales mai no desapareixen. Per tant, tot açò pot servir com a visió orientativa, només, però ajuda a comprendre les motivacions de Valleriola al llarg de la seua vida. És especialment a partir de l'any 94 que les anotacions es fan més llargues i treballades, i més si estan relacionades amb la vinguda del rei, com les de l'any 1599 —la que més línies concentra.

De tot plegat es poden desprendre algunes conclusions. Català de Valleriola començà la seua redacció probablement a partir de l'any 1584 —amb total seguretat entre 1584 i 1588— i ho féu amb un inici una mica dubitatiu, amb una posterior consolidació temàtica i productiva del dietari entre 1594-1598, i la final explosió, quan l'ascens social comença a ser més evident, amb l'any simbòlic de 1604 com a cim —concessió de l'hàbit i càrrec de corregidor de Lleó. A partir d'aquest moment sembla donar-se una davallada en el nombre d'anotacions fins el silenci sobtat i final de 1607, any de la seua mort. Cal matisar, en tot cas, aquest relaxament de 1605 i 1606, quantitativament més important que qualitativa, ja que hem considerat una sola anotació dues respectives notes sobre viatges de més d'un dia, que sembla que va redactar a posteriori o servint-se'n d'apunts esparsos previs. Així, el silenci ve a poc a poc però, efectivament, és abrupte el 1607, amb només les dues anotacions amb què clou les seues pàgines. Un final en el buit que trenca la coherència i regularitat mostrada fins el moment, probablement explicable pels seus problemes de salut llavors, que conclourien amb la seua mort al principi de setembre d'aquell any.

Quant a la llengua, el dietari està majoritàriament escrit en valencià, tot i que amb parts —quantitativament i qualitativament notables— en castellà. La introducció de la llengua veïna és progressiva i té una lectura sociolingüística transparent, que apunta al seu ús lligat al prestigi. Valleriola comença en valencià i manté aquesta llengua durant les primeres pàgines, llevat dels tres breus diàlegs amb el rei, que reporta en castellà de manera directa, el primer el 1585, el segon el 1586 i el tercer el 1591.³³ Vegem-ne el primer: «Yo os agradezco el buen deseo que tenéys de servirme y mandaré que se vea vuestro negocio». El valencià, mentrestant, es manté intacte fins l'anotació de febrer de 1597 sobre la paga de la costa, quan ja ha sigut nomenat veedor general:

Dijous, a 6, aní a dinar a Moncofá y presa reseña de la compañía de Gaspar Vidal, cavaller, paguí les torres de l'Almardá, la de Almenara y la de Beniesma, que és la de Moncofá. *En este lugar hay una iglesia so título de santa Maria Madalena, hay una imagen desta santa, de piedra mármol, y me dixo allí don Christoval Centellas, señor de Nules, que la traxo consigo el Çentellas que traxo la cadena de Marsella.* Divendres, a 7, aní a [...].³⁴

¶ ³³ *Ibidem*, pp. 2, 4 i 9. ¶ ³⁴ *Ibidem*, p. 39.

És novament la conversa amb el senyor de Nules el que sembla fer introduir el castellà a l'autor, tot i que no és del tot clar. Ara, en tot cas, ja no es tracta només de reportar un diàleg en format directe: el castellà s'escampa fins tocar la mateixa narració. D'igual manera, una mica més avant, tornarà a ocórrer el mateix, ara sense justificació aparent: «Estiguí lo diumenge y lo dilluns, oý estos dos dies misa en la iglésia, *so invocación de Nostra Señora; es arto grande*».³⁵ Posteriorment, el canvi ja no es limitarà a un fragment, sinó que es mantindrà durant tota la llarga anotació —tres pàgines de l'edició de 1929—, quan visite i pague la costa de ponent, el novembre de 1598. Serà la primera renúncia important i sostinguda:

Divendres, a 20 de nohembre, partí de Cullera per la marina y viu la torre de la gola del riu Júcar, és bona, y el Guerau de Gandia, *es bueno*, y viu la torre de Piles *y dos lugares de moriscos que hay en el camino asta Piles, donde hallé a don Carlos de Borja con su compañía y fuimos a Oliva. Posé en el castillo, en los entresuelos entrando a mano drecha [...]*.³⁶

El castellà desapareix després, amb un parell d'aparicions esporàdiques en noves converses amb el rei, tot i que en la primera d'aquestes sobrepassa els límits del diàleg i, novament, arriba a la narració:

... y encontinent me dix estas paraules formals, sense afigir ni llevar-ne ninguna: «Su magestad a hecho merced a V.M., aunque de suyo linjane de V.M. es muy antigo y muy noble, de mandar que se le despache privilegio de nobleza. Acudirá V.M. al señor Secretario que el despachará a V.M.». *Como yo no avía pedido tal, desde que el rey está en el reyno, espantéme y así con palabras de mucho agradecimiento respondí al vicescanner [...]*.³⁷

No és fins el final del dietari, l'any 1604, que trobem un altre canvi, en una nota breu amb motiu de la concessió de la germandat del Cister,³⁸ i dues anotacions després, el definitiu, que mantindrà —amb alguna introducció esporàdica del valencià³⁹— fins el final del seu «llibre», en què retornarà a la seua llengua materna sobtadament. Aquest canvi ve motivat pel seu trasllat a la cort de Valladolid i la posterior estada a Lleó per tal d'exercir el càrrec de corregidor: «Miércoles, a 14 de julio, 1604, partí de Valencia para Valladolid, en coche».⁴⁰ Les dues últimes anotacions del dietari seran, com apuntàvem, en valencià: la primera, un breu comentari sobre l'auxiliador que li havia tocat en sort aquell any 1607 i, la segona, un altre de més extens al voltant del bateig del seu fill Pedro, en què acaba parlant amb el rector, diàleg que reportarà en castellà. Seran les últimes línies de l'autor:

[...] Al tornar del bateig nos acompañà lo rector y per lo camí me dix: «V. M. ha enseñado dos cosas nuevas a los desta ciudad que querría quedasen en uso para siempre, la una es bautizar los hijos luego de recién nacidos y no como se usa en estas tierras

¶³⁵ *Ibidem*, p. 45. ¶³⁶ *Ibidem*, p. 56. ¶³⁷ *Ibidem*, p. 73.
¶³⁸ *Ibidem*, p. 122. ¶³⁹ *Ibidem*, pp. 125-126 i 142. ¶⁴⁰ *Ibidem*, p. 123.

que esperan muchos días para bautizarles, a lo menos lo más presto ocho días, y la otra es venir autorizando el acto con su presencia, que aquí no dexan ir a los padres a los bautizos sino que se quedan a hazer compañía a las paridas». ⁴¹

Vist tot açò, el balanç és evident: si bé l'*autobiografia* de Bernat Guillem Català i Valleriola és un producte majoritàriament escrit en valencià, llengua materna de l'autor, el castellà hi té una presència rellevant: posseeix la qualitat, en primer lloc, de llengua de prestigi —que apareix quan hi ha contacte amb el poder i que sembla influir les temptatives posteriors, poc sostingudes— i, en segon, de llengua ja vehicular... però només quan el seu autor es trasllada a Valladolid i, més tard, definitivament a Lleó, a la recerca definitiva del rei i del premi. És, al capdavant, la fotografia d'una època.

EL REI I ALTRES TEMES

Hem comentat que Valleriola inicia probablement el seu dietari a mitjan 80 del segle XVI, quan fa la seua visita a la cort de Madrid i veu el rei. Aquesta «primera» anotació és reveladora del que interessa el cavaller: ell i el poder. Començarà a escriure a partir d'aquest moment qualsevol fet rellevant en relació a la seua persona, i rellevant vol dir en primer lloc *lligat a l'ascens social*. Llevat de la mort de Felip II de Castella o del naixement de Felip IV, la resta, la immensa majoria, són notícies referents a ell mateix. El món exterior és només un actor secundari. El tipus d'anotacions més comú que trobem és, doncs, el de nomenaments estrictes del braç militar o qualsevol altre tipus de concessions —de confraries, d'hàbits, de familiatures...—, d'estil molt notarial, que probablement anotava alhora que en guardava la certificació oficial «en lo meu escriptori, en lo calaix de les coses pies». ⁴² Es preocupa fins i tot de fer-ne mentalment tots recomptes: «Me elegiren en conseller de dita confraria y esta és la quarta vegada que u só stat». ⁴³ Anotà també metòdicament les 61 vegades que és nomenat pel braç militar a València, abans de ser ascendit a corregidor de Lleó i abandonar el regne. La majoria de vegades adjuntarà pacientment el llistat cavallers i nobles nomenats amb ell, i fins i tot algun colp d'altres nomenats «per que si acàs altra vegada volen fer novetat alguna sia de ningun effecte, y perquè o puguen testificar en lo esdevenidor». ⁴⁴

L'estil notarial i purament acumulatiu d'aquesta mena de notes deixa, però, algun espai a la informació *extra*, com la del seu polèmic casament. Efectivament, el dietari inclou unes poques però memorables anotacions sobre el seu festeig amb qui seria la seua dona, Constança de Perellós, dut a terme contra la voluntat

¶ ⁴¹ *Ibidem*, p. 151. ¶ ⁴² *Ibidem*, p. 109. ¶ ⁴³ *Ibidem*, p. 59. ¶ ⁴⁴ *Ibidem*, p. 29.

del seu sogre, Gener Rabassa de Perellós, circumstància que el portà de la presó a l'altar. Una pena, però, que Valleriola només s'ocupe d'escriure sobre aquest fet durant pràcticament un mes i escaig, i oblide —o faça oblidar— les conseqüències posteriors, entre aquestes l'enemistat perenne amb la família de la seua dona, que sí que quedarà reflectida en els plets que els mantindran enfrontats els anys i dècades posteriors. La primera nota fa referència al dia de Tots Sants de l'any 1586 i esmenta el festeig prohibit. Valleriola, ací, no evita parlar d'allò evident, és a dir, de la incomoditat que causa la seua voluntat al seu *entourage*:

Dia de Todos Sanctos de l'any 1586 comencí a festejar a la señora dona Costança de Perillós, filla del señor don Giner de Perillós, molt contra voluntad de tots mos parents y de son pare, y per ço y agué alguna dificultad, y lo virey y Consell me feren manament de que no la festejàs. Yo la festejé y concertí de casar-me ab ella. Y axí, dimecres a 13 de janer, de 1588, entrí en casa del señor don Giner y, trobant-me ab sa filla, féu que micer Geroni Pasqual, que es jutje de cort, me portàs a presó, y serien les tres hores de la maytinada, y yo entrí a les quatre de mig jorn en dita casa.⁴⁵

Altres vegades és el context històric qui s'hi escola, rarament l'europeu i normalment el municipal o regnícola: les bregues administratives, els furs i contrafurs, l'amenaça morisca que plana sempre en l'horitzó, l'alta presència d'armes, la conflictivitat entre estaments, sempre delicada, les innumerables processons:

[...] lo virrey, don Francisco de Sandoval y Rojas, marqués de Dénia, avia enviat al dir bras una enbajada ab don Loís de Calatayú, loctinent de governador, y Juan Baptiste Garcia, loctinent del batle general, dient que una armada de Inglaterra, Escòcia y altres regnes de herejes avien sitiat y pres a Càliz, ciutat de la Andalucia, y que lo turch enviava en son socorro dels infels 200 galeres y que y avia entre moros y lutherans feta lliga contra España.⁴⁶

És ací que podem entreveure la vida —sobretot la dels rics— d'aleshores, amb un toc més narratiu, més fresc. Els estaments de la ciutat viuen de reunió en reunió, i els xocs i baralles entre ells són continus, moltes vegades per qüestió de protocol o de detall administratiu, en una societat que veu cada acte social una mostra més de la complexa organització estamental i l'aparença social un valor quasi més important —o més important, de fet— que la pròpia realitat portes endins. Bona mostra d'això és la reacció de Valleriola al nomenament d'un escrivà «inhàbil» per a la confraria de sant Jaume, que l'obliga a alçar-se «de peus y ab grans crits» per a dir «que era mal fet no votar-se dita proposició», cosa que mogué «grans marors y grans discòrdies».⁴⁷ En canvi, el febrer de 1597, amb motiu d'un soterrar d'Honorat Abellà, ciutadà, la gresca comença per l'existència de cadires «per als oficials ecclesiàstichs y llechs que porten los ciris de la confraria de Nostra

¶ ⁴⁵ *Ibidem*, p. 4. ¶ ⁴⁶ *Ibidem*, p. 31. ¶ ⁴⁷ *Ibidem*, p. 23.

Señora de la Seu», que els jurats acaben per llevar, un «notable agravi» per a la confraria que motiva el nomenament de Valleriola per tal de fer una ambaixada als jurats que intente fer pau, «pues érem personas que representaven religió y los jurats y nosaltros som jermans». ⁴⁸ El llistat continua, encara.

Menció a banda demanen anotacions motivades per esdeveniments *especials*, que impliquen sovint el desplaçament. D'aquests viatges, n'hi ha principalment de tres tipus al llarg del dietari. El primer és l'obligat pel seu càrrec de veedor general, en què ha de visitar totes les torres i destacaments defensius de la costa valenciana, de nord a sud, que són consignats metòdicament, com és costum. Aquests fragments, més llargs, narratius i tímidamente descriptius que la resta, deixen algunes de les línies més *literàries* de tot el dietari:

Dimats, de matí, viu la iglésia de Vinaroz. És al modo de la Sent Martí de València. És tan gran poch més o menys, fan-li una torre bellíssima en la mateixa església. Y après aní a Nostra Señora de la Font de la Salud a oyr misa. Pasàrem per un lloch que's diu lo Mas dels Estellers. Viu del camí la vila de Cervera, que està en una montaña redona. Viu a Càlig. Dinàrem en Nostra Señora de la Font de la Salud; beguí aigua de la font: és boníssima. Està esta casa molt devota en un fondo y rodada de montañas altes, totes fèrtils de romeros y altres herbes. ⁴⁹

De la mateixa manera, una vegada escollit com a corregidor de Lleó, l'obligada visita a la seua jurisdicció, l'abril i el maig del 1606, farà que reporte els nous paisatges i costums que troba al seu voltant, alguns prou pintorescos:

[...] pasé por Fortún y Belilla y llegué a Cármenes, donde tomé la residencia. En iglesia está un arca de tres llaves, las quales tiene una cada concejo destas tres tercias, donde tienen todos sus privilegios; entre otros hay uno del qual cuelga una piedra cubierta con pergamino, con la qual pueden tirar a qualquier juez que no sea corregidor de León y fuese a tomarles residencia, aunque sea tiniente de corregidor o alcalde mayor, porque en effeto han de ser visitados sólo por la persona del corregidor de León, y si envía otro, dicen que dize el privilegio que'l hombre más forçajudo e tonto le dé con aquella piedra al tal juez entre çeja y çeja e después los demás le puedan hechar a pedradas si porfiare a haserles molestia, y que no cayan en pena alguna. ⁵⁰

El rei és un cas especial: simbolitza durant tot el dietari l'ansia d'ascens de Valleriola, ja siga en anotacions sobre viatges a la cort, demandes frustrades o satisfetes, visites del monarca a Dénia —on hi ha el seu privat— o a València —com la del casament reial de 1599—... i, també, celebracions de Corts. Si les de Montsó de 1585 passen de puntetes —«no y estiguí»⁵¹—, les següents centren bona part de l'atenció de l'autor durant l'any 1604: des de les ambaixades al monarca per tal que les concedira o el seu canvi *obligat* de lloc celebració a la solemnitat de l'esdeveniment, acollit al convent de Predicadors de la capital del regne: «Y après anàrem

¶ ⁴⁸ *Ibidem*, pp. 27–28. ¶ ⁴⁹ *Ibidem*, p. 40. ¶ ⁵⁰ *Ibidem*, p. 147. ¶ ⁵¹ *Ibidem*, p. 3.

pujant sens orde los demás a besar-li la mà a sa magestat, y quant yo la y besí li diguí: “Viva vuestra magestad mil años como sus vasallos avemos menester”. Y lo rey me mirà molt y coneguí que’s folgà de lo que li diguí.⁵²

Finalment, però, hi ha l’*altra part* del dietari: la vida normal, més íntima, que acaba per introduir-se en algunes anotacions: naixements, malalties, morts, curiositats menors... Valleriola, de salut delicada —com, d’una altra banda, era general llavors—, no deixa d’anotar les oportunitats en què aquesta es ressent. Viure, a l’època, feia mal. Apunta fins a cinc períodes de malaltia greu durant la seua vida: 1592, 1598, 1603, 1604 i 1605, any en què es veu afectat també tot el seu servei. La de 1598, de prop de dos mesos, fou causada per «una unflor y durícia en la barra esquerra», i finalment millorà «perquè may cessaven de fer moltes pregàries per mi en moltes parts, señaladament en la Zaÿdia, que tota la comunitat pregava a Déu per mi en la misa y en lo cor [...]».⁵³ L’alta mortaldat d’aquell temps es manifesta sovint en els mals parts, que la seua dona, Constança de Perellós, pateix, o les curtes vides d’uns xiquets que succeeixen els uns als altres. La mort del seu fill Benito motiva una de les anotacions més íntimes i visceral de tot el dietari:

Morí en la casa de València, en la cambra gran, allí on naixqué a 20 de abril, 1599, de manera que sols ha vixcut un any, nou mesos y dèset dies poch més o menys. Déu nostre sia servit de tot y me done paciència que la he molt menester, que era don Benito lo fill que yo més volia.⁵⁴

La quotidianitat no sempre és tràgica, però. Hi ha espai per a l’anotació més amable, com quan certifica el seu costum de triar un sant apòstol cada any perquè l’auxilie:

Cascun any, dia de sent Macià, pose los noms dels sants apòstols en dotse paperets y de aquells, estant ben mesclats, señant-me, en trach u y aquell tinch per auxiliador tot aquell any, al qual cada matí y cada nit, al llevar i al gitar-me, li faig oració y me aco-mané a ell.⁵⁵

D’altres vegades, molt poques, apunta un fet curiós del món «exterior». És del cas de les galeres que veu per primera vegada, el 1593:

...vingueren a València nou galeres de les de Gènova que servixen al rey nostre señor, y estigueren a vint-y-cinch o trenta pasos del pont de la Mar (cosa que may se ha vist). Yo entrí en compañía de alguns cavallers per ser cosa que may la avia vista.⁵⁶

Aquestes línies, més distretes i en contacte amb el món que l’envoltava, són, però, l’excepció en una obra les prioritats de la qual no passaven en cap cas, com ja he reiterat, pels successos que no tingueren a veure amb la trajectòria ascendent de l’autor en l’escala social. I és que era això el que li importava.

¶⁵² *Ibidem*, p. 121. ¶⁵³ *Ibidem*, pp. 48-49. ¶⁵⁴ *Ibidem*, p. 93. ¶⁵⁵ *Ibidem*, p. 25. ¶⁵⁶ *Ibidem*, p. 15.

LA VISIÓ DE L'AUTOR

No abunda l'opinió explícita i explosiva al dietari de Valleriola. La sentència pot semblar lògica després de la nostra insistència en el fet que les seues pàgines són, per damunt de tot, un llistat de notes centrat en la seua promoció política, en què es *consigna* més que no s'*opina*. El que cal, al capdavall, és fer constar una vida de prestigi, destinada a progressar dins les altes esferes del poder. No és aquest un dietari com el que emanarà de la mà de Pere Joan Porcar —encetat i acabat més tard que el de Valleriola, sols entre 1585 i 1607 contemporani al seu—, tan famós i ple a vessar d'opinió àcida, mordaç, centrada en un món canviant i frustrant, un dietari purament barroch, per dir-ho així. No és això, doncs. Allò que importa, en les pàgines de Valleriola, no és el món, perquè el món està ben fet, sinó la persona que escriu i, sobretot, la seua trajectòria professional. Si el que ocorre de portes enfora li interessa és perquè forma part de la seua obra vital, del que deixarà per a la posteritat, i per tant ha de ser escrit: el nomenament, la conversa amb el representant del poder, la reunió..., però també el naixement o la mort d'un fill. Esperit del Renaixement? Així ho han vist alguns. Dit això, és evident també que aquesta dinàmica, per molt referencial que siga, deixarà entreveure d'una manera o altra la visió que l'autor té sobre els fets que reporta i l'ordre social en què està immers: deixarà entreveure la seua opinió. És inevitable i és així, de fet, de vegades de manera molt més clara que no podríem esperar. Al capdavall, més o menys voluntàriament, Valleriola va deixar bocins de la seua personalitat a través de les seues línies.

En primer lloc, la impressió que denoten alguns dels seus comentaris és de ser obra d'una persona notablement tenaç i amb una alta consideració de si mateix. D'exemples, n'abunden. Hem parlat abans del conflicte amb motiu del nomenament d'un notari en la confraria a la qual pertany. Doncs bé, la seua batalla per retornar a l'*ordre*, fa apuntar que «axí y agué moltes altres persones que·m digueren que se me devia fer una estàtua de or per aver estat ocasió, mijansant la divina clemència, en estorbar la prosecució de dit ofici en la dita persona». Més avant, però, no s'està de recordar que tot allò ho posa en memòria «no per a que mi me'n vinga ninguna onrra ni per vanidad sinó per a que sia lloat Nostre Señor y per a que en lo esdevenidor servixca de exenple per a mi per a que en altres occasions me recorde de esforçar la part més utilosa per al bé comú y no seguir-me per pasions particulars, lo qual totstamps entengch y propose de fer».⁵⁷ Segur de si mateix, també sembla mostrar confiança granítica en la seua posició, i fins i tot l'exagera. És el cas del besamans al rei de 1599, en què afirma que «llevats los ecclesiàstichs fui yo lo primer cavaller sense títol que li besà la mà», en una reunió que sembla impressionar-lo: «fonch cert cosa de veure tanta noblea junta per al besar la mà a

¶ ⁵⁷ *Ibidem*, pp. 23-24.

Índex

<i>Estudi introductori</i>	7
El manuscrit i l'edició	8
L'autor	11
El dietari	16
El rei i altres temes	20
La visió de l'autor	24
Estudi lingüístic	27
Criteris d'edició	35
Fonts	36
Bibliografia	37

BERNAT GUILLEM CATALÀ DE VALLERIOLA:
DIETARI
(1568-1607)

<i>Índex antroponímic</i>	219
<i>Índex toponímic</i>	231

fonts històriques valencianeS
83.

